

En professions værdighed

– en samtale med den serbiske forfatter Mihajlo Pantic

ELSE-MARIE LEANDER FOG HANSEN

– *De er formand for den nye serbiske forfatterforening Srpsko Knjizevno Drustvo (SKD), Det serbiske litterære Selskab, der blev grundlagt for nogle måneder siden. Hvorfor var det nødvendigt med en ny forfatterforening i Serbien?*

– Under Milosevic kom mange offentlige institutioner i krise: parlamentet, der blev udnyttet som demokratisk alibi for en totalitær politik, universitetet som regimet ønskede at beherske og straffe samt kunstneriske sammenslutninger. Hvor det er muligt, må sådanne institutioner revitaliseres. Hvor det ikke er muligt, må nye skabes. Ca. hundrede forfattere anså det ikke for muligt at revitalisere den gamle forfatterforening, og i begyndelsen af 2001 blev SKD dannet.

Selskabet opstod ud af en overbevisning om behovet for en virkelig professionel sammenslutning af forfattere, der lever af at skrive i et land uden ordentlig lovgivning om forfatterrettigheder, men til gengæld med et veludviklet og "vildt" litteraturmarked. Det, vi har brug for, er en fagforening og ikke en kryptopolitisk organisation. Vi har behov for kontakt til omverdenen, for et systemiseret oversættelsesarbejde af serbisk litteratur, for genoprettelse af de kulturelle forbindelser med litteraturen her i regionen og i Europa og for et ordentligt talerør. Der har nu i flere år ikke eksisteret noget lødigt litterært tidsskrift i Beograd. Og som det vigtigste er det nødvendigt at genrejse professionens værdighed, der nu i årevis har været kompromitteret først og fremmest af politiske grunde.

– *Hvordan vil SKD placere sig i opbygningen af det nye samfund og demokrati i Serbien?*

– Det er selskabets mål, at forfatternes tilværelse og den litterære kultur skal formes efter europæiske standarder. Den serbiske litteratur er i sin æstetik europæisk, men lider under gennem det XX århundrede altid at have været knyttet til udemokratiske regerings politiske og historiske imperativer. Litteraturen skal befries fra denne politiske indflydelse.

Også generelt må og skal Serbien reintegreres i Europa. Vi har behov for igen at slutte os til det, vi længe var en del af. Vi har behov for europæiske love og økonomi. Det bliver lettest med kunsten. Her skal en faktisk tilstand kun formaliseres, for de bedste af vores kunstnere har altid været europæere. Vi har naturligvis brug for hjælp og forståelse fra det europæiske samfund, brug for at Europa ændrer sin stereotype opfattelse, der identificerer os med et regime, som ikke mindst har skadet den nation, hvis navn det har misbrugt.

– *Den gamle forfatterforening Udruzenje knjizevnika Srbije (UKS), Den serbiske Forfatterforening havde stor autoritet i kulturlivet og i det politiske liv. I de seneste år har mange af Milosevics tilhængere meldt sig ind i UKS. Spillede de nye medlemmer en rolle for dannelsen af det nye selskab?*

– UKS har aldrig været klart defineret politisk, dens politiske profil har altid været afhængig af de dominerende strømninger og af hvem, der sad i bestyrelsen. Den gamle forening eksisterer stadig, efter min mening som en anakron og professionelt uklart organisation, uden moralske eller æstetiske kriterier og med problematiske politiske bindinger. Det ville være forkert at sige, at alle UKS' medlem-

mer er Milosevic-tilhængere, men det ville være lige så forkert at sige, at UKS gjorde alt for åbent at opponere mod regimet. Desværre.

SKD opstod naturligvis på grund af utilfredshed med den gamle forenings virke, politisk som fagligt. SKD repræsenterer hele den moderne serbiske litteratur, bortset fra ekstremene. Den består af forfattere fra alle generationer med forskellige poetikker og traditionsopfattelser, af forskellig nationalitet og politisk observans. Fælles for os er, at vi ønsker en kvalitativ ændring af kulturlivet. Politik står ikke øverst på vores dagsorden. Der er masser af politiske partier i Serbien, hvor man kan tilfredsstille sine politiske ambitioner. SKD er først og fremmest en professionel sammenslutning.

– *Forsøgte Milosevic mod slutningen at få kontrol over det serbiske kulturliv?*

– Selvom han havde villet det, kunne han ikke, for der var netop i kulturlivet en stærk opposition mod regimet, der voksede år for år. Mens der endnu var penge, lykkedes det regimet at korrumpere flere ansete kunstnere og gøre dem til sine instrumenter. Milosevic skabte et parallelt system med *sine* forfattere, *sine* forlæggere, *sine* litterære priser. Reelt havde regimet ingen ægte interesse for kultur, undtagen når den kunne bruges til ceremonielle formål. Diktatoren viste sig aldrig i teateret, til koncerter, ikke engang til en fodboldkamp. Ved litterære manifestationer så man ham kun, når partikammeraters bøger blev præsenteret for offentligheden. Vi blev regeret af halv-analfabeter. Følgerne kunne kun blive katastrofale. Set i et større perspektiv skete der i Serbien i slutningen af det tyvende århundrede et voldsomt antikulturelt tilbageskridt. Hvordan det kom så vidt, at der, i en tid hvor Europa gennemgår en integrationsproces, skete det modsatte på Balkan, er en studie værd.

– *Spillede forfatterstanden en betydelig rolle under krigene i det tidlige Jugoslavien? Er der eksempler på værker eller forfatterreaktioner, som kom til at præge begivenhederne, enten for eller imod regimet, krigene, bombardementerne, Vesten, etc.?*

– Jeg skelner skarpt mellem forfatterens sociale engagement og deres værker. Generelt har forfatterne været i stærk opposition til regimet, men deres kunstneriske virke har ikke haft tilstrækkelig kritisk gennemslagskraft. Man må heller ikke glemme, at mange ansete forfattere i Ex-Jugoslaviens republikker i slutningen af 80'erne hilste nationalismen velkommen. I Serbien blev Milosevic hyldet af kendte forfattere, videnskabsmænd, offentlige personer. På den anden side nærer jeg ingen illusioner om, at man kan ændre verden eller vælte det postkommunistiske regime med en bog i et oplag på 300 eksemplarer. Det vidste regimet udmærket og lod forfatterne i fred, med rette blev de betragtet som ufarlige. De fik lov at skrive, hvad de ville, mens regimet systematisk kvalte medierne og universiteterne, hvorfra det virkelig var muligt at påvirke den offentlige mening.

Regimet blev styrtet takket være befolkningstallets utilfredshed med de elendige levevilkår. Forfatterens rolle i den historie er blevet overvurderet, både i positiv og i negativ retning. Der var bøger, der gjorde op med diktatoren, appeller og proklamationer, månedlange demonstrationer, kunstneriske happenings, der gjorde grin med myndighederne og folk, der i Gandhi-lignende inspiration lå på knæ med en bøn til diktatoren om at gå af. Men flertallets vilje kunne kun gennemføres i et massivt oprør. Dét fandt sted 5. oktober 2000 og var ikke en revolution, men en stadfæstelse af valgresultatet.”

– *Synes De, at den serbiske litteratur ydede tilstrækkelig modstand mod Milosevic?*

– Den serbiske litteratur var kritisk over for virkeligheden. Der blev skrevet mange bøger, der kan opfattes som modstand mod Milosevic, selvom jeg ikke bryder mig om den slags forenklinger af kunsten. Jeg ved ikke, hvordan vi i dag kan måle, om modstanden var tilstrækkelig. Formodentlig var den det ikke.

Lad mig tale i første person. Hvad kunne jeg gøre? Emigrere? Jeg havde ingen steder at tage hen, og for at sige det lige ud, havde jeg ingen lyst til at forlade mit land. En forfatter er bundet til sit sprog. Hvis jeg fx var kommet til Danmark! Hvem ved, om

jeg overhovedet ville skrive, og skrive om det, jeg tidligere havde skrevet om her? Mine emigrerede kollegers erfaringer er ikke just lykkelige. Jeg gjorde som de andre, underskrev appeller, deltog i demonstrationer, talte i medierne. Så længe det var muligt. Jeg offentliggjorde kritiske artikler, revolterede mod den nye repressive universitetslov, som placerede regimets folk på mit universitet. Men det var sandsynligvis heller ikke nok. For hvis engagementet hos de intellektuelle, der har en svaghed for at lade sig korrumpere, især når de lever fattigt, havde været stærkere, ville diktatoren sikkert være blevet væltet tidligere. På den anden side mener jeg, den serbiske litteratur har bevaret sin æstetiske substans; de sidste år er der skrevet en masse gode bøger. Bøger bliver ikke bare skrevet for at gøre oprør, men for at vidne om ens liv. Den litteratur, der slider sig op ved at gøre oprør, er nok moralsk ansvarlig, men ikke nødvendigvis æstetisk god litteratur. Kun den litteratur, der overbevisende vidner om livet, er god litteratur.

– *Mener De, forfatteren som ordets mester har et større ansvar end andre under fx krig, sanktioner og diktatur?*

– Ja, det mener jeg. For bag behovet for at arbejde offentligt med ordene, må der være et etisk motiv. I det mindste ud fra en humanistisk kunstopfattelse. Det at skrive er altid en redegørelse for et værdisystem men med et æstetisk ikke et ideologisk fortegn. Problemet er, at Europa og Serbien på hver sin måde befinder sig i en posthumanistisk kunstopfattelse. Hvad vi end mener, har den moderne kunst mistet sin moralske dimension. Hvis fx en filminstruktør tænker mere på, hvor mange der vil se hans film, end på hvad han ønsker at sige, og han indretter sin historie derefter, er der ikke meget kunst tilbage i dén film. Dér, hvor interessen former sandheden, har moralen mistet sin værdi. Litteraturen er en del af denne globale proces. Man så Europas intellektuelle dele sig for og imod NATOs bombardementer af Jugoslavien. I begge lejre var de fleste drevet af en eller anden interesse.

– *Efter Tišos død følte mange forfattere en forpligtelse til at korrigere historieskrivningen. Har forfatterne i dag den samme forpligtelse?*

– Historien har, undertiden med fatale følger, øvet stærk indflydelse på den serbiske litteratur. Vores betydeligste forfattere, Njegos, Andric, Crnjan-ski, Pekic er meget historiske forfattere, men deres storhed ligger i, at de ikke har ideologiseret men æstetiseret historien. Desværre har mange serbiske forfattere søgt at idealisere historien, men heri adskiller serbisk litteratur sig ikke fra anden europæisk litteratur: fortiden er altid glørværdig, den nation, man selv tilhører, er noget særligt... Den serbiske myte hviler på den overbevisning, at vi er større, end vi i virkeligheden er. Det trøster mig ikke, at stort set det samme er at finde i andre landes nationale traditioner. Set i det lys forekommer det mig positivt, at der eksisterer en æstetisk stræben i nyere serbisk litteratur, fra Danilo Kis til min egen generation. Der er tale om en demaskering af Historien med stort H, helt i tråd med postmodernismens forkastelse af den store fortælling. Som Günter Grass siger: "Lad os omforme den politiske hverdag, før den præsenterer sig for os som historien". Hvis forfatteren har nogen som helst forpligtelse over for historien i dag, er det at demaskere den. For alle ulykker, ikke bare i litteraturen, kommer af en fejlagtig læsning af historien, af en stræben mod et tankesæt, der uigenkaldeligt hører fortiden til.

– *Hvad har Milosevics regime, krigen, sanktionerne og bombardementerne gjort ved kulturlivet i Jugoslavien?*

– Under Milosevics regime blev alle æstetiske kriterier brudt ned. Litteraturens sociale funktion blev forandret. Jeg ved ikke, hvordan det gik til, men det blev en privilegeret og prestigefyldt beskæftigelse at være forfatter, ligegyldigt hvad man skrev. Derfor kan jeg ind imellem lide at sige, jeg ikke er rigtig forfatter, men bare en, der skriver bøger. For når sagførere, diplomater, professorer, partiformænd, taxachauffører, folk på bistand, sangere, journalister bliver forfattere, har jeg intet ønske om også at være Forfatter med stort F.

Kulturlivet var økonomisk udsultet men spændende. Autentisk på en eller anden pervers måde. Der var ingen grænser for, hvad der foregik. Der var masser af konflikter og polemikker, men også kunstneriske oplevelser, der er blevet stående. I de sidste

måneder er Beograd trods en meget ugunstig økonomi begyndt at ligne sig selv igen. Der er på ny verdensnavne på den kulturelle scene. Om ikke andet ånder vi friere, isolationen er brudt, og der er ved at blive skabt et klima, hvor kunstneriske kvaliteter, ikke politisk profilering eller penge, giver anerkendelse. Vi må have tro på, det bliver bedre. Jeg ved det ikke...det bliver det vel også.

– *Hvordan har de sidste ti år af Jugoslaviens historie påvirket litteraturen?*

– Virkeligheden bestemmer den litterære imagination. Det er jeg nødt til at sige, selvom den konstatering kan forekomme éndimensional. Hvad man end skriver om, påvirker virkeligheden skriftens natur og mening, især når virkeligheden er grim, som den har været i Serbien i årevis. Hvis jeg havde levet et andet sted, ville jeg have skrevet anderledes. Her har jeg forsøgt ikke at tænke på det, der hændte mig, og det har også forment det, jeg skriver. Men vores valg af temaer, det være sig esoteriske, fantastiske, historiske eller eksotiske, kan ikke redde os fra den kendsgerning, at vi skriver under bestemte politiske, historiske og sociale vilkår. En flugt ind i en verden, der ikke har nogen forbindelse med den, vi lever i, kan med rette tolkes som et udtryk for utilfredshed med den eksisterende verden.

– *Mener De som postmodernist, at et serbisk forfatter-skab, der i de kommende år slet ikke ofrede de sidste 10 års virkelighed en linie, ville være tænkeligt?*

– Værker, der tematiserer krigen, vil dominere. Men de vil ikke være de betydeligste, hverken æstetisk eller på anden vis. De vil iøvrigt miste deres aktualitet. Når folk læser, bryder de sig ikke om at mindes den svære og deprimerende virkelighed, der udgjorde så mange år af deres liv. Der vil komme en ny dagligdag, litteraturen vil naturligt og nødvendigvis koncentrere sig om den. Så værker med en ny tematik er ikke bare mulige, men uundgåelige.

– *Hvordan har hverdagen været for en forfatter i Jugoslavien de sidste 10 år?*

– Den adskilte sig ikke fra andre menneskers hverdag. Kun styrets spidser og de få, der profite-

rede økonomisk, levede anderledes. Vi andre levede under kollektivt stress, i depression, i fortvivlelse over at vi, trods alle anstrengelser, knap nok kunne klare dagen og vejen og overleve. Befolkningen skiftede karakter. At overleve blev det grundlæggende livsprincip, hvilket indvirkede voldsomt på den offentlige moral. Staten plyndrede befolkningen, befolkningen bedrog staten. Nu skal tilliden genoprettes. Det er det nye styres største problem. Af bitter erfaring har folk simpelthen ikke tillid til den stat, de lever i.

At skrive blev for mig en slags indre eksil, en lidt hysterisk måde at flygte fra det, man ikke kunne flygte fra, nemlig mødet med livets depravering. Der var ikke andet for mig at gøre end lukke mig inde på mit værelse og skrive. Skrивeriet blev en slags anæstesi, som man måtte ty til for ikke at bukke under for trykket. I de ti år udgav jeg ti bøger. Hvis jeg havde levet i et lykkeligere land, havde jeg måske udgivet én, eller slet ingen. Jeg ved med mig selv, at når jeg er lykkelig og i indre ligevægt, har jeg intet behov for at skrive. Nu er jeg blevet vænnet til det tempo og har alvorlige problemer med at tage en pause og puste lidt.

– *I filmen Straffen af serberne Goran Rebic, som for nyligt blev vist i Danmark, taler en af de interviewede intellektuelle om smerten ved den intellektuelle isolation, Serbien har befundet sig i de sidste ti år. Der har foruden handelsmæssige og politiske sanktioner været en boycott af Serbiens intellektuelle. I Danmark forbød Undervisningsministeriet bl.a. universitetslærere at rejse til Jugoslavien i officielt øjemed. Hvordan har De oplevet isolationen, og hvilke følger har den haft for serbisk kulturliv?*

– De sidste ti år har jeg været i udlandet to gange. Jeg havde ikke mulighed for mere. Jeg har levet med isolationen, den er blevet min naturlige tilstand. Jeg siger det uden bitterhed og uden anklage. En hel generation af unge, nu mine studenter, er vokset op under fuldstændig unormale forhold. Jeg har levet på minderne om en tid, hvor jeg som ung rejste rundt i Europa. Jeg har læst, skrevet, udgivet bøger og gjort, hvad jeg kunne for at sikre en nogenlunde tålelig tilværelse for mig og mine nærmeste. I fjor rejste jeg for første gang i mange år til udlandet, og

opdagede, at navnet Beograd i Lufthansas katalog var trykt med de allermindste bogstaver, de havde kunnet finde. Formodentlig fordi der i flere år ikke var flyvning på Beograd. Der har De et metaforisk udtryk for den situation, vi levede i: vi var reduceret til de mindst mulige bogstaver.

Det var noget lignende med kulturen, for kultur er udveksling. I det øjeblik man fratager den mulighed for at kommunikere, tømmer man den for mening. Men glem ikke, at den store kunst bliver skabt i ensomhed og isolation. Jeg siger ikke, at der i Serbien er blevet skrevet store værker, nej, nej, det ville være for prætentivt og i tråd med den mytiske tankegang, jeg ellers er imod. Men jeg kan sige, der var noget særligt at finde i de bøger, der blev skrevet under isolationen. Heldigvis kan man ikke tage dybden fra den isolerede ånd.

– *Hvad mener De, om den måde Vestens intellektuelle har forholdt sig til begivenhederne i Jugoslavien de sidste ti år?*

– Jeg bryder mig ikke om generaliseringer. Vi kan diskutere, hvilke opfattelser der er dominerende, men hvad medlemmerne af en bestemt gruppe under ét mener, kan vi ikke sige noget om. Mellem Noam Chomsky og Bernard Henri Lévy, mellem Hans Magnus Enzensberger og Peter Handke, mellem Harold Pinter og Václav Havel, mellem Czesław Miłosz og György Kónrád er der store, for ikke at sige diametrale modsætninger. Alle repræsenterer de på den ene eller den anden måde det, som Europas intellektuelle tænker og mener. Det er lidt det samme i Serbien. Filosoferne Mihailo Markovic og Nikola Milosevic repræsenterer to vidt forskellige opfattelser, forfatterne Dobrica Cosic og Radomir Konstantinovic noget lignende. Og sådan er det også i andre åndelige og kunstneriske sfærer.

Men man må sige, det har vrimlet og vrimler med stereotyper. Den hyppigste er nok den, der identificerer de serbiske intellektuelle med det tidligere regime.

– *Nu følger så opgøret efter Milosovics fald, i Serbien og uden for Serbien. I Danmark har intellektuelle og repræsentanter for Dansk PEN for nylig anklaget de serbiske in-*

tellektuelle for at være ansvarlige for planerne om dannelsen af et Storserbien og for de etniske udrensninger. Hvad er Deres kommentar til disse anklager?

– Der eksisterer et ansvar og en skyld. Men både ansvar og skyld har et fornavn og et efternavn. Jeg afviser et kollektivt ansvar. Mange serbiske intellektuelle erklærede sig fra første dag modstandere af regimet. De, der støttede regimet, er de ansvarlige og moralsk diskrediterede, selvom de nu forsøger at springe over på vindersiden og glemme, hvem det var, de støttede.

Idéen om et Storserbien (som idéen om et Storkroatien eller et Storalbanien) er en absolut vanvittig idé, jeg overhovedet ikke kan sætte i forbindelse med intellektualitet (rationalitet). Det er en idé, der er vokset ud af en mytisk tankegang, af et behov for at fremstille nationen større end den er. For at gøre paradokset endnu mere grotesk, er denne idé mest til skade for det land, hvori den bliver fremsat. Serbien er for eksempel sammen med Albanien i dette øjeblik Europas fattigste land. Tror De, dét er et tilfælde? For bare ti år siden var Jugoslavien det rigeste og mest liberale land i den socialistiske blok.

– *Ønsker de serbiske intellektuelle en dialog med Vestens intellektuelle? Hvordan mener De, dialogen kan komme igang?*

– Der skal to til en dialog. Jeg tror på muligheden for en dialog. Men jeg mener, tonen i den må ændres. I stedet for gensidige beskyldninger, må der herske en ånd af forståelse, for beskyldninger ender altid i magtdemonstrationer. Jeg tror på, at forståelsen kan få overtaget. Ellers ville vi forblive slaver af vore stereotyper. De serbiske intellektuelle ville anklage Vesten for deres lands situation og fremstille sig selv og Serbien som ofre for en sammensværgelse. De europæiske intellektuelle ville i enhver serbisk intellektuel se den tidligere diktators ansigt. I det tilfælde er det bedst slet ikke at tale sammen. Jeg håber alligevel, vi kan føre en sand samtale, som vores netop nu, en samtale, der bringer os nærmere hinanden. En sådan samtale er os mere end nødvendig.

På dansk ved Per Jacobsen

